

การวิเคราะห์ผลแห่งการรับรู้อายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท
An Analysis of the Consequences of Esnsory Perception on According to
Principle of Paticcasamuppada

พระมหาแพน วิสุทธ (คงสาลี)

Phramaha Phaen Visuddho (Khongsalee)^๑

Received: August 14, 2025 Revised: September 18, 2025

Accepted: September 29, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักอายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท ๒) เพื่อศึกษาบุคคลตัวอย่างผู้เสพเสวยโลกทางอายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท ๓) ศึกษาวิเคราะห์ผลแห่งการรับรู้ทางอายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท เป็นการวิจัยเชิงเอกสารโดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาตลอดจนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาพบว่า หลักอายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาทเป็นการประสานกันแห่งอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อายตนะภายนอกคือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและธรรมารมณ์ ทำให้เกิดผัสสะการรับรู้ทางตา รับรู้ทางหู รับรู้ทางจมูก รับรู้ทางลิ้น รับรู้ทางกาย รับรู้ทางใจ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความคิดทั้งทางฝ่ายกุศล และอกุศลขึ้นอยู่กับโยนิโสมนสิการหรือโยนิโสมนสิการอันเป็นกระบวนการต่อเนื่องให้เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน ตลอดจนถึงชาติ ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสะ

ตัวอย่างผู้เสพเสวยโลกทางอายตนะคือมัญญกุนทลีเห็นพระพุทธรูปเกิดความเลื่อมใส รูปนันทาเถรีได้ยินเสียงสรรเสริญธรรมะจึงฟังธรรมจากพระพุทธรูป ภัคชรูปหนึ่งดมกลิ่นดอกปทุมเกิดความสุข นายโคฆาตักได้ตัดลิ้นวัวมารับประทานเกิดความทุกข์อย่างสาหัส พระติสสะเถระได้ถูกนายช่างแก้วมณีใช้เชือกมัดศีรษะ พระสังฆรักขิตนั่งใจลอยได้ใช้พัดตีศีรษะพระมหาเถระ

ผลแห่งการเสพเสวยโลกเป็นเครื่องอำนวยให้สรรพสัตว์ดำเนินไปสู่ทุกขภูมิและสุคติภูมิอันเป็นผลแห่งการรับรู้ทางอายตนะ ทุกขภูมิเป็นภูมิที่ไม่ดี มีทั้งความทุกข์กายทุกข์ใจโดยมี ๔ ภูมิ คือ ตีรจฉานภูมิ อสุรกายภูมิ เปตติวิสัยภูมิ และนिरยภูมิ ส่วนสุคติภูมิเป็นภูมิที่ดีมีความสุขทั้งกายและใจโดยมี ๓ ภูมิ คือ มนุสสภูมิ เทวภูมิ และพรหมภูมิ ความแตกต่างของการกำเนิดเกิดในทุคติภูมิหรือสุคติ ภูมินั้นขึ้นอยู่กับกรรมของมนุษย์ หากการกระทำใดเป็นไปด้วยอกุศลกรรมบถมีการฆ่าสัตว์ เป็นต้น การกระทำนั้นย่อมส่งผลให้ชีวิตนั้นไปเกิดในทุคติภูมิ แต่หากการกระทำนั้น

^๑ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เบอร์โทรศัพท์ ๐๘๗ ๘๔๕ ๖๓๘๑

เป็นไปด้วยกุศลกรรมบถมีการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นต้น การกระทำนั้นย่อมส่งผลให้ชีวิตนั้นไปเกิดในสุคติภูมิ เพราะสัตว์มีชีวิตทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกฎแห่งกรรม

คำสำคัญ : อายตนะ ผัสสะ ปฏิจจสมุปบาท ทุกขี สุตติ

Abstract

This research aims to achieve three objectives: 1. To study the principle of āyatana (sense bases) according to the doctrine of paṭiccasamuppāda (dependent origination); 2. To examine sample individuals who experience the world through the āyatana in accordance with the principle of dependent origination; and 3. To analyze the effects of sense perception through the āyatana as explained by dependent origination. This is a documentary research based on the study of the Tipiṭaka, its commentaries, and relevant academic literature and research.

The findings reveal that the principle of āyatana in the context of paṭiccasamuppāda involves the interaction between the internal sense bases—eye, ear, nose, tongue, body, and mind—and the external sense objects—form, sound, smell, taste, tangible objects, and mental objects—along with consciousness (viññāṇa). This interaction gives rise to contact (phassa), which results in perception through each of the six sense bases: seeing, hearing, smelling, tasting, touching, and thinking. This process plays a crucial role in the arising of both wholesome (kusala) and unwholesome (akusala) thoughts, depending on whether one applies wise attention (yoniso manasikāra) or unwise attention (ayoniso manasikāra). This continuous mental process gives rise to feeling (vedanā), craving (taṇhā), clinging (upādāna), and leads to becoming (bhava), birth (jāti), aging and death (jarāmaraṇa), sorrow (soka), lamentation (parideva), pain (dukkha), grief (domanassa), and despair (upāyāsa).

Examples of individuals who experienced the world through āyatana include: - Maṭṭhakundaḷī, who developed faith upon seeing the Buddha; - Therī Rūpanandā, who, after hearing praise of the Dhamma, listened to the Buddha's teaching; - A monk, who became deeply reflective upon smelling the scent of a lotus; - A butcher, who suffered great pain after eating a cow's tongue; - Elder Tissa, who was strangled by a jeweler using a cord; and - Saṅgharakkhita Thera, who, while distracted, struck the head of a senior monk with a fan.

The consequences of sensory indulgence condition beings to be reborn in either unfortunate realms (duggati) or fortunate realms (suggati) as results of sense perception through āyatana. The duggati realms are undesirable and marked by both physical and mental suffering,

comprising four states: the animal realm (tiracchāṇayoni), the realm of asuras (asurakāya), the ghost realm (peta), and hell (niraya). Conversely, the sugghati realms are favorable, characterized by happiness of body and mind, and include three states: the human realm (manussaloka), the deva realm (devaloka), and the brahma realm (brahmaloka). The distinction between rebirth in duggati or sugghati depends on one's actions (kamma). Unwholesome actions (akusala kammāpatha) such as killing lead to rebirth in duggati. Wholesome actions (kusala kammāpatha) such as abstaining from killing lead to rebirth in sugghati. This is because all living beings proceed according to the law of kamma (kamma-niyāma)

Keywords: āyatana phassa paṭiccasamuppāda duggati sugghati

๑. บทนำ

อายตนะ แปลว่า ที่ต่อหรือแดนรับรู้อารมณ์ มี ๒ ประเภทคือ (๑) อายตนะภายใน ๖ และ (๒) อายตนะภายนอก ๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า อายตนะ แปลว่า ที่ต่อ หรือแดนหมายถึงที่ต่อกันให้เกิดความรู้ แดนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือแหล่งที่มาของความรู้ ทางแห่งการรับรู้มี ๖ ทาง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ^๒ หรือ จักขุ โสตะ ชานะ ชิวหา กายะ มโน เรียกว่า อายตนะภายใน เพราะเป็นเครื่องต่อภายใน หรือเครื่องรับรู้ และสิ่งที่รับรู้ของมนุษย์ และมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า อินทริย์ เพราะเป็นใหญ่ในกิจของตน เช่น ตาเป็นใหญ่ในการเห็นรูป เป็นต้น อายตนะภายนอก ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อายตนะภายนอกนี้เรียกอีกอย่างว่า อารมณ์ ๖ เพราะเกิดจากการกระทบอารมณ์ภายนอก เช่น รูปหรือเสียง เป็นอารมณ์ที่จรมาจากภายนอก มากระทบ ตาหรือหูอันเป็นวิสัยที่จะพึงเห็นและได้ยิน กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์เป็นวิสัยที่ จมูก ลิ้น กาย ใจ จะพึงรับรู้ได้ตามลำดับ

อายตนะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในหลักปฏิจจสมุปบาทซึ่งมีกระบวนการ ๑๒ หลัก อันเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันเกี่ยวพันกันและกันให้สิ่งหนึ่งเกิดขึ้น คำว่า เป็นเหตุ นั้น หมายถึง สิ่งอันเป็นที่ตั้งของผล หรือสิ่งที่ทำให้ผลบังเกิดขึ้น ส่วนคำว่า เป็นปัจจัย นั้น หมายถึง เครื่องอาศัย หรือว่าเครื่องอาศัยเป็นไปให้กระบวนการอื่น ๆ เกิดขึ้น เหมือนห่วงโซ่โยงกันไปเป็นสาย อันมีกระบวนการ ดังนี้ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมีเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงมีเพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสะ จึงมี^๓ ปัจจัยอันเป็นเหตุให้อายตนะภายนอกเกิดขึ้นโดยตรง คือ นามและรูป นาม ได้แก่ เจตสิก ๓๕ ดวง อันประกอบด้วยโลกียวิบากจิต ๓๒ ดวง ส่วนรูป ได้แก่ กัมมชรูป ๑๖ คือ อภินิพโกชรูป

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๓๔.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๒, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๔๕/๑๓๙-๑๔๐, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑-๓.

๘ ปสาทรูป ๕ ภาวรูป ๑ หทัยรูป ๑ ชีวิตรูป ๑^๔ ส่วนปัจจัยที่ทำให้อายตนะภายในเกิดขึ้นโดยตรง ได้แก่จิต เพราะจิตเป็นตัวกำหนด เป็นตัวรับรู้สิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาตินั้นๆ จึงกล่าวได้ว่า มีจิตเป็นสมุฏฐาน สภาวธรรมเหล่านี้คือ ลหุตารูป มุทุตารูป กัมมัณฺณตารูป อุปจยรูป สันตติรูป และกวมิงการาหาร เหล่านี้ล้วนมีจิตเป็นสมุฏฐาน^๕ ทั้งอายตนะและปฏิจจสมุปบาทนั้นจึงมีความเกี่ยวข้องกันอย่างนี้

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ผลแห่งการรับรู้ทางอายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

๑. เพื่อศึกษาหลักอายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท
๒. เพื่อศึกษาบุคคลตัวอย่างผู้แสวงหาโลกทางอายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท
๓. ศึกษาการวิเคราะห์ผลแห่งการรับรู้ทางอายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ผลแห่งการรับรู้ทางอายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท” นี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีขั้นตอนการศึกษาวิจัยตามลำดับดังนี้

๑ รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย พ.ศ.๒๕๓๙

๒ รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณกรรมภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค หนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เกี่ยวข้องกับอายตนะและปฏิจจสมุปบาท

๓ วิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงานผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักอายตนะและหลักปฏิจจสมุปบาทในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาการรับรู้ตามหลักอายตนะและการรับรู้ตามหลักปฏิจจสมุปบาท (๓) วิเคราะห์ผลของการรับรู้ตามหลักอายตนะและปฏิจจสมุปบาทในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๔ สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ และให้ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

๔. ผลการวิจัย

^๔ พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปฏิจจสมุปบาทที่ปณี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๙.

^๕ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๑๒๐๑/๓๐๕.

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ศึกษาหลักอายตนะและหลักปฏิจจสมุปบาทในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ชีวิตมีความสัมพันธ์กับโลก ชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับโลกนี้ แบ่งเป็น ๒ ภาคส่วน^๖ คือ ๑. **ภาครับรู้และเสพส่วยโลก** โดยอาศัยทวาร ๖ คือ ๑) จักขุทวาร ทางตา ๒) โสตทวาร ทางหู ๓) ฆานทวาร ทางจมูก ๔) ชิวหาทวาร ทางลิ้น ๕) กายทวาร ทางกาย ๖) มโนทวาร ทางใจ สำหรับรับรู้และเสพส่วยโลกอันเป็นเครื่องปรากฏแก่มนุษย์โดยลักษณะอาการต่างๆ ซึ่งท่านเรียกว่า อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ๒. **ภาคแสดงออกหรือการกระทำต่อโลก** โดยอาศัยทวาร คือ กาย วาจา และใจ (กายทวาร วจิตทวาร มโนทวาร) เป็นเครื่องมือกระทำต่อโลก โดยแสดงออกทางการกระทำ การ พูด และการคิด (กายกรรม วจิตกรรม มโนกรรม)

๑.๑ กระบวนการรับรู้ทางอายตนะ

เมื่ออายตนะภายใน ซึ่งเป็นเครื่องรับรู้กระทบถูกกับอายตนะภายนอก (อารมณ์) ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกรู้ ก็จะเกิดความรับรู้เฉพาะทางของอายตนะแต่ละอย่างๆ ขึ้น เช่น ตากระทบรูป เกิดความรู้เรียกว่า เห็น หูกระทบเสียง เกิดความรู้เรียกว่า ได้ยิน เป็นต้น ความรู้เฉพาะทางอย่างนี้เรียกว่า “**วิญญาณ**” แปลว่า ความรู้แจ้งอารมณ์ คือ มีลักษณะรับเอาเป็นอารมณ์ มีหน้าที่เป็นหัวหน้า (ของนามรูป) มีการสืบทอดกับภพก่อนเป็นอาการปรากฏ มีสังขาร วัตถุ และอารมณ์เป็นเหตุใกล้^๗ ดังนั้น จึงมีวิญญาณ ๖ อย่าง เท่ากับอายตนะและอารมณ์^๘ ๖ คู่ ได้แก่ วิญญาณทางตา คือการเห็น วิญญาณทางหู คือการได้ยิน วิญญาณทางจมูก คือการได้กลิ่น วิญญาณทางลิ้น คือการรู้รส วิญญาณทางกาย คือรู้สิ่งที่ต้องกาย วิญญาณทางใจ คือรู้อารมณ์ทางใจ^๙ การรับรู้แต่ละทางจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีองค์ประกอบเกิดขึ้นครบทั้ง ๓ องค์คือ อายตนะ อารมณ์ และวิญญาณ สภาวะเช่นนี้ในหลักธรรมมีคำเรียกโดยเฉพาะว่า “**ผัสสะ**” หรือ สัมผัส ความหมายของผัสสะอีกนัยหนึ่งคือ ความกระทบถูก กิริยาที่กระทบถูก กิริยาที่ถูกต้อง ภาวะที่ถูกต้องเมื่อสัมผัสเกิดขึ้นแล้ว กระบวนการก็ดำเนินต่อไป เริ่มตั้งแต่ความรู้สึกรู้ต่ออารมณ์ที่เข้ามากระทบ(เวทนา) การจำได้หมายรู้ (สัญญา) ละการนำอารมณ์นั้นปรุงแต่ง (สังขาร) ตลอดจนถึงการนำไปแสดงออกทางกายกรรม วจิตกรรม และมโนกรรมไปตามลำดับ^{๑๐} เมื่อผัสสะเกิดขึ้นแล้ว กระบวนการก็ดำเนินต่อไป เริ่มตั้งแต่ความรู้สึกรู้ต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามา ซึ่งเกิดขึ้นในลำดับถัดจากผัสสะนั่นเอง ความรู้สึกรู้ในภาษาธรรมเรียกว่า “**เวทนา**” แปลว่า การเสวยอารมณ์หรือเสพรสอารมณ์ คือความรู้สึกรู้ต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามานั้นโดยเป็น สุขสบาย ไม่สบาย หรือเฉยๆอย่างใดอย่างหนึ่ง เวทนานี้แบ่งตามทางรับรู้ ก็มี ๖ เท่าจำนวนอายตนะ คือ เวทนาที่เกิดจากสัมผัสทางตา เวทนาที่เกิดจากสัมผัสทางหู เป็นต้น เวทนา ว่าโดยลักษณะกิจตุกะ ดังนี้ คือ ๑) มีการเสวยรสอารมณ์เป็นลักษณะ ๒) มีการเสวยรสของอารมณ์เป็นกิจ ๓)

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓-๓๔.

^๗ พระครูพิพิธกิจจานุการ (มานิตย์ เขมคุตฺโต), **ลักษณะกิจตุกะ ในการเจริญวิปัสสนา**, กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๖๑, หน้า ๒๑๕.

^๘ คำว่า ทวาร นิยมใช้คู่กับอารมณ์, อายตนะภายใน คู่กับ อายตนะภายนอก แต่เพื่อประโยชน์ในการศึกษาต่อไป จะเรียกอายตนะภายในว่า อายตนะ เรียกอายตนะภายนอกว่า อารมณ์.

^๙ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๕๕-๑๖๑/๑๑๓-๑๑๔.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙, หน้า ๓๖-๓๗.

มีความพอใจทางใจเป็นผล ๔) มีปัสสัทธิเป็นเหตุใกล้^{๑๑} ก่อให้เกิดกระบวนการทางปฏิจจสมุปบาท คือ ตัณหา อุปาทาน ฯลฯ อุปายาส ตามลำดับ

๒. ศึกษาบุคคลตัวอย่างผู้เสพสวาทโลกทางอายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท

การศึกษาตัวอย่างบุคคลผู้เสพสวาทโลก พบว่า เมื่ออายตนะภายใน ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ กระพบกับอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณ์ ที่เพื่อเรียกว่า ผัสสะ ในกรณีที่ตาเห็นรูปร่างนั้นควบคุมหยุดอยู่เพียงการเห็นรูปไม่ให้เกิดความรู้สึกว่า สวยหรือไม่สวย ชอบหรือไม่ชอบ พอใจหรือไม่พอใจ ซึ่งหยุดอยู่เพียงการกระทบกันเท่านั้น ลักษณะนี้คือการควบคุมตัณหาไม่ให้เกิด เป็นแต่เพียงอาการสัทวารเห็นเท่านั้น ในกรณีที่หูได้ยินเสียงเป็นต้นก็เหมือนกันควบคุมไม่ให้เกิดการกระทบกัน แต่เมื่อมีการกระทบกันทางอารมณ์แล้วเวทนา เกิดขึ้น หมายความว่าควบคุมอารมณ์ไม่ได้ เกิดความรู้สึทางใจ เป็นความสุข ความทุกข์ ความวางเฉย ถึงเวทนา เกิดขึ้นแล้วยังสามารถควบคุมตัณหาไม่ให้เกิดขึ้นได้ด้วยการมีสติ หลักการปฏิบัติเพื่อตัดวงจรปฏิจจสมุปบาท สิ่งสำคัญอยู่ที่ผัสสะ เวทนา ตัณหา พอสรุปได้ดังนี้

มัญญกุณฑลได้เห็นพระพุทธเจ้าเกิดความเลื่อมใส รูปร่างท่าเถรีได้ยินเสียงสรรเสริญธรรมะจึงฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ภิกษุรูปหนึ่งดมกลิ่นดอกปทุมเกิดความสด นายโคฆาตก็ได้ตัดลิ้นวัวมารับประทานเกิดความทุกข์อย่างสาหัส พระติสสะเถระได้ถูกนายช่างแก้วฉวีใช้เชือกรัดศีรษะ พระสังฆรักขิตนั่งใจลอยได้ใช้พัดตีศีรษะพระมหาเถระ

ในบทนี้จะแสดงเฉพาะการเสพสวาทโลกจากการกระทบของจักขายนะกับรูปารมณ์ ตัวอย่างบุคคล คือ มัญญกุณฑล เรื่องนี้มาในขุททกนิกาย ธรรมบท ยมกวรรค ว่าด้วยกุลบุตรผู้มีจิตเลื่อมใสเพราะแลเห็นพระโอภาสรัศมีของพระพุทธเจ้าแล้วเกิดความเลื่อมใสแห่งจิต

ในข้อนี้มีเรื่องย่อ ดังต่อไปนี้ เรื่องมีอยู่ว่า เมื่อพระพุทธองค์ทรงมองหาเหล่าสัตว์ "ผู้เป็นเผ่าพันธุ์อันพระองค์พอแนะนำได้ ซึ่งมีกุศลมูลอันหนาแน่นแล้ว มีความปรารถนา ซึ่งได้ทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย" นี้คือสัตว์ที่มีพื้นฐานบุญกุศลที่แข็งแกร่ง และมีความปรารถนาที่ได้สร้างสมไว้กับพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ซึ่งแสดงถึงศักยภาพในการเข้าถึงธรรมและศรัทธา มัญญกุณฑลได้ปรากฏขึ้นในตาข่ายคือพระญาณของพระพุทธองค์ ในขณะที่เขานอนใกล้ตายอยู่ที่ระเบียงเรือนข้างนอก ในเวลาใกล้รุ่ง วันนั้น พระผู้มีพระภาคทรงออกจากมหากรุณาสมบัติ ทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ เพื่อทอดพระเนตรเหล่าสัตว์ผู้เป็นเผ่าพันธุ์พอแนะนำได้ ทรงเห็นมัญญกุณฑลในตาข่ายพระญาณทรงตรวจดูธรรมอันเป็นอุปนิสัยแล้วจึงเสด็จไปโปรดมัญญกุณฑลซึ่งนอนป่วยหนักอยู่ ที่ระเบียงบ้าน เมื่อเสด็จไปถึงทรงเปล่งพระรัศมีแวบหนึ่ง เขาจึงหันกลับมาเห็นพระองค์แล้วคิดว่า ตนไม่ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อทำความชวนชวายุด้วยกาย หรือถวายทาน หรือฟังธรรม เดียวนี้แม้แต่มือสองข้างก็ยกไม่ไหว กิจที่ควรทำอย่างอื่นไม่มี จึงได้ทำใจเท่านั้นให้เลื่อมใส เมื่อพระองค์เดินไปลับตา เขาผู้มีใจเลื่อมใสในพระองค์ได้สิ้นชีวิต ไปเกิดในวิมานทองสูงประมาณ ๓๐ โยชน์ในดาวดึงส์เทวโลก มีนางอัปสร ๑,๐๐๐ เป็นบริวาร^{๑๒}

^{๑๑} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, *ปรมัตถโชติกะ ปฏิจจสมุปบาทที่ปณี*, หน้า ๗๒.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๖-๒๗.

วิเคราะห์กระบวนการเสวยทางจักขายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท ดังนี้

จักขายตนะของมัญญุทญานทลีได้เห็นพระวรกายของพระพุทธเจ้า พระวรกายเป็นรูปายตนะ แล้วเกิดจักขุวิญญาน จากนั้นก็เกิดมโนวิญญาน คือการนึกคิดถึงเรื่องของพระพุทธเจ้าเกิดศรัทธา เกิดสุขเวทนา คือ ความรู้สึกที่เป็นสุข แล้วเกิดกรรมภพฝ่ายกุศลคือการกระทำความดีด้วยการทำจิตให้เลื่อมใสอันเป็นการทำพุทธานุชา เกิดอุปปัตติภพฝ่ายกุศลคือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ก็เกิดตามมาด้วยสำเร็จเป็นวิบากสะสมอยู่ในจิต คือ วิญญาน ด้วยผลของอุปปัตติภพที่เป็นวิบากที่คอยปรุงแต่งจิตหรือวิญญานให้เกิด ดังนั้นเมื่อวิญญานดับ ก็ปรุงแต่งให้เกิดปฏิสันธิที่เป็นกุศล ส่งผลให้มีชาติ คือการเกิดนามรูปใหม่ ในสววรรค์ชั้นดาวดึงส์

ผลวิเคราะห์กระบวนการทางผัสสาตนะทางตาของมัญญุทญานทลี ดังนี้

จักขายตนะ + รูปายตนะ (ตา+รูป) + จักขุวิญญาน = ผัสสาตนะทางตา มโนวิญญาน -> สุขเวทนา -> กรรมภพ (ฝ่ายกุศล) -> อุปัตติภพ (ขั้น ๕ ฝ่ายกุศล) -> ปฏิสันธิจิต-> นามรูป (ฝ่ายกุศล) = สุกตภพ

๓. การศึกษาวิเคราะห์ผลแห่งการรับรู้อายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท

จากการศึกษาตัวอย่างบุคคลผู้เสวยเสวยโลก พบว่า เมื่ออายตนะภายใน ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ กระพบกับอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอารมณ์ และธัมมารมณ์ ที่เพื่อเรียกว่า ผัสสะ ผลแห่งการรับรู้อายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาททางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ การรับรู้แบบโลภียะ ทำให้เกิดผล คือ อกุศลวิบาก และ กุศลวิบาก ในโลกียภูมิ ผลจากการวิจัย พบว่า โลภียะเป็นภูมิที่ยังเสพกามคุณ ๕ ชีวิตยังตกอยู่ในวิสัยของโลกที่ยังมีกิเลส ตัณหาต่างๆ ยังต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารอยู่เรื่อยไป โลภียะมีได้แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ ๑. ชั้นกามาวจรภูมิ ๒. ชั้นรูปาวจรภูมิ ๓. ชั้นอรุฬาวจรภูมิ^{๑๓}

๑. ชั้นกามาวจรภูมิแบ่งเป็นภูมิใหญ่ๆ ได้ ๒ ภูมิ คือ ทุกตภูมิ และ สุกตภูมิ

๑) ทุกตภูมิ หรืออบายภูมิ เป็นภูมิที่ไม่ดี ปราศจากความเจริญ มีแต่ความทุกข์กายทุกข์ใจโดยมี ๔ ภูมิ คือ ๑. **ดิรัจฉานภูมิ** หมายถึง สัตว์ที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ต่ำต้อย ไร้ปัญญา และต้องดิ้นรนเพื่อการอยู่รอด เป็นที่เกิดของคนที่มีมากด้วยโสมพะ ผองมกาย ออกตัญญู เห็นผิด ๒. **อสุรกายภูมิ** หมายถึง ภูมิที่มีแต่ความหาวดกลัว ความทุกข์ และความเดือดร้อน เป็นที่เกิดของคนที่มีมากด้วยโลภะ ๓. **เปตติวิสัยภูมิ** หมายถึง ภูมิที่มีแต่ความหิวโหย ความอยากที่ไม่สิ้นสุด เป็นที่เกิดของคนที่มีมากด้วยโลภะ ขอบฉ้อโกง ลักขโมย เปียดบังทรัพย์ ๔. **นिरยภูมิ** หมายถึง ดินแดนแห่งความทุกข์ทรมานจากการถูกลงโทษด้วยการกระทำที่ผิดพลาดในอดีต เป็นที่เกิดของคนที่มีมากด้วยโทสะชอบฆ่าฟัน ชอบทำร้ายผู้อื่น

ในบทนี้จะแสดงตัวอย่างบุพกรรมของบุคคลฆ่าโคแล้วไปสู่ทุกตภูมิ คือ นายโคชาติ

^{๑๓} พระสิริมงคลจารย์, จักกาวทตปิ ภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๓๔๑.

เรื่อง นายโคฆาตก์^{๑๔}นี้มาในขุททกนิกาย ธรรมบท มลวรรค กล่าวถึงคนฆ่าโค แล้วตัดลิ้นโคปิ้งกิน ได้รับผลแห่งกรรมถึงลิ้นขาด สิ้นใจตายตามโค ซึ่งมีพระพุทธพจน์ว่า “บัดนี้ท่านเป็นดุจใบไม้เหลือง ยมทูตปรากฏแก่ท่านแล้ว ท่านอยู่ใกล้ปากแห่งความตายแล้ว แม้เสียดินแดน (กุศลทั้งหลาย) ท่านก็ยังไม่เตรียม”^{๑๕} ดังนี้ เป็นต้น

เรื่องมีอยู่ว่า นายโคฆาตก์คนหนึ่งในพระนครสาวัตถี ฆ่าโคแล้วถือเอาเนื้อล่าปิ้งแล้ว นั่งพร้อมด้วยบุตรและภริยาเคี้ยวกินเนื้อ และขายด้วยราคา. เขาทำการทำงานของคนฆ่าโคอยู่อย่างนี้ตลอด ๕๕ ปี มิได้ถวายยาคุหรือภัต แม้มาตรวจทัฬหีหนึ่งในวันหนึ่งแด่พระศาสดา ซึ่งประทับอยู่ในวิหารไกล. เขาเว้นจากเนื้อเสีย ย่อมไม่บริโภคอาหาร. วันหนึ่ง เขาบริโภคอาหารไม่ได้เพราะไม่มีเนื้อ เนื่องจากเนื้อที่เตรียมไว้ภรรยาของเขาขายให้คนอื่นไป เขารู้สึกไม่พอใจ จึงสั่งให้นำถาดอาหารออกไป แล้วคว้ามืดตรงไปยังคอกวัว แล้วดึงลิ้นวัวออกมาตัดที่โคนลิ้นแล้ว จากนั้นก็นำไปปิ้ง ครั้นปิ้งแล้วก็นำมาวางไว้บนข้าวเปีย ข้าวคั่วหนึ่งพลงกตเนื้อคั่วหนึ่ง ทนได้นั้นสิ่งที่ไม่คาดคิดก็เกิดขึ้น ลิ้นของเขาขาดตกลงในถาดสำหรับใส่อาหารนั่นเอง. ในขณะนั้น เขาได้รับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส ที่เห็นสมด้วยกรรม. เขาเป็นเหมือนโค มีสายเลือดไหลออกจากปาก เข้าไปในเรือน เทียวคลานร้องไปมา มีสภาพไม่ต่างอะไรไปจากโคตอนถูกฆ่า ไม่นานนักก็สิ้นชีวิต ผลกรรมส่งผลให้ไปเกิดในอวิมหานรก ฯ

จากบทสรุปนี้ วิเคราะห์ได้ว่า นายโคฆาตก์ติดใจในรสอาหาร (รสตัณหา) รสตัณหานั้นเกิดมาจากชีวหาสัมผัส (สัมผัสทางลิ้น) ชิวหาสัมผัสเกิดมาจากสหายตนะ (มีการผ่านแดนติดต่อคือลิ้น) ชิวหาตนะเกิดมาจากนาม คือ สัญญา (ความกำหนดหมาย) มนสิการ (เก็บไว้ในใจ) และเกิดมาจากรูป คือ กิริยาการบริโภค การขบเคี้ยว นามรูปนี้ก็เกิดมาจากชีวหาวิญญาน (การรับรู้ทางลิ้น) ชิวหาวิญญาน เกิดมาจาก อปุญญาภิสังขาร (เจตนา การตั้งใจฝ่ายชั่ว) และอปุญญาภิสังขาร เกิดมาจากอวิชชา (ความไม่รู้) รสตัณหา เมื่อเกิดขึ้นแรงกล้าถึงขั้นต้องหาเนื้อมาให้ได้ก็เป็นปัจจัยให้เกิดกามุปาทาน (ความยึดมั่นในกาม คือ รสอาหาร) เมื่อเกิดกามุปาทานแล้วขาดการปล่อยวางก็เป็นปัจจัยให้เกิดกรรมภพฝ่ายอกุศล โดยที่เขาได้ถือมีดไปตัดลิ้นวัว การกระทำของนายโคฆาตก์ ให้ผลทันทีหลักจากทำกรรมสำเร็จ คือ มีความโหดร้ายเพิ่มขึ้นในจิตใจเป็นประการต้น ประการต่อ คือ ให้ผลออกมาเป็นรูปธรรมนคือลิ้นขาดคลานไปมาส่งเสียงร้องครวญคราง ได้รับความทุกข์อย่างแสนสาหัส (ทุกขเวทนา) ในที่สุดก็สิ้นชีวิต และอกุศลวิบากส่งผลให้เขาไปเกิดในอเวจีมหานรก

บุพกรรมสัตว์ผู้ไปสู่ทุกขภูมิหรืออบายภูมิ ได้แก่ การประพฤติดิฉิล ๕ ประการ ปฏิสนธิจิตประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ และโลภะ โทสะ โมหะ^{๑๖} อบายภูมิเป็นภูมิที่เต็มไปด้วยความทุกข์และความเดือดร้อน ซึ่งเป็นผลจากการกระทำที่ไม่ดี หรือดินแดนที่เกิดปราศจากความเจริญ เป็นภูมิที่มีแต่ความทุกข์ทรมาน เป็นที่เกิดของผู้ที่ทาบปกรรมไว้ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ผลแห่งบาปกรรมนั้นจะส่งเขาไปเกิดในอบายภูมิหลังจากเขาตายแล้ว. การรอดพ้นจากอบายภูมิทำได้ด้วยการปฏิบัติธรรมเพื่อละกิเลสและทำความดี.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๓๑๓-๓๑๕.

^{๑๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๓๕-๒๓๘/๑๐๕-๑๐๖.

^{๑๖} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า

๒) ส่วนสุคติภูมิเป็นภูมิที่มีความสุขทั้งกายและใจโดยมี ๒ ภูมิ คือ มนุสสภูมิ เทวภูมิ

๑) มนุสสภูมิ หรือ มนุษย์โลก ปฏิบัติเครื่องให้สัตว์ไปสู่มนุสสภูมิ ได้แก่ การรักษาศีล ๕ ให้บริบูรณ์

๒) เทวภูมิ หรือ เทวโลก หรือ สวรรค์ ๖ ชั้น (๑) ชั้นจาตุมหาราชิกา (๒) ชั้นดาวดึงส์ (๓) ชั้นยามา (๔) ชั้นดุสิต (๕) ชั้นนิมมานรดี และ (๖) ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ รวม ๗ ชั้น ปฏิบัติเครื่องให้สัตว์ไปสู่สุคติภูมิ ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ และบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ เป็นต้น และการบำเพ็ญกุศลและมหากุศลต่าง ๆ ตัวอย่างสัตว์ผู้เกิดในมนุสสุภูมิ และเทวภูมิ

เรื่อง ธรรมิกอุบาสก ผู้ประพฤติศีลธรรม

ธรรมิกอุบาสกในเวลาใกล้จะตายได้เห็นนิมิตจากเทวโลกคือรถ ๖ คันประดับด้วยเครื่องอลังการทุกอย่างเทียมด้วยม้าสินธพ ๑๐๐๐ ตัว ประมาณได้ ๑๕๐ โยชน์ มาจากเทวโลก ๖ ชั้น พวกผู้วิจัยจะนำมาวิเคราะห์การเกิดขึ้นของปฏิจสงมุปาบาทแบบโลกียธรรมคือ เทวดาที่ยืนอยู่บนรถเหล่านั้น ต่างได้เชื้อเชิญว่า “พวกข้าพเจ้าจักนำ(ท่าน) ไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า พวกข้าพเจ้าจักนำ(ท่าน)ไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า ท่านผู้เจริญ ขอจงบังเกิดในที่นี้เพื่อภริยาในเทวโลกของข้าพเจ้า” อุบาสกไม่ปรารถนาจะให้เป็นอันตรายต่อการฟังธรรม จึงกล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงคอยก่อน ท่านทั้งหลายจงคอยก่อน” ภิกษุทั้งหลายต่างหยุดนิ่ง ด้วยเข้าใจว่า “อุบาสกพูดกับเรา” ลำดับนั้นพวกบุตรและธิดาของเขาคิดว่า เมื่อก่อน บิดาของพวกเรา เป็นผู้ไม่ถ่อมด้วยการฟังธรรมแต่บัดนี้ ให้นิมนต์ภิกษุมา ให้ทำการสาธยายแล้วกลับห้ามเสียเอง ชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่กลัวต่อมรณะไม่มี แล้วต่างก็ร้องไห้ พวกภิกษุปรึกษากันว่า บัดนี้ไม่เป็นโอกาสแล้ว จึงลุกจากอาสนะหลีกไป เมื่ออุบาสกได้สติจึงได้ถามลูกว่า พระสงฆ์หายไปไหน ลูกจึงได้บอกว่า พ่อได้โบกมือไล่พระภิกษุสงฆ์ ท่านเหล่านั้นจึงได้กลับวัดไป อุบาสกบอกลูกว่าไม่ได้ไล่พระสงฆ์แต่ไล่เทวดา ลูกจึงถามว่าเทวดาอยู่ตรงไหน อุบาสกจึงให้ลูกเหวี่ยงพวงดอกไม้ไปคล้องที่แตรรถที่มาจากสวรรค์ชั้นดุสิต^{๑๗}

สวรรค์แต่ละชั้นมีความแตกต่างกันตามกำลังแห่งบุญที่ตนได้สั่งสมไว้ครั้งเป็นมนุษย์ ยิ่งสวรรค์ชั้นที่สูงขึ้นไปมากเท่าไร ยิ่งมีทิพยสมบัติอันวิจิตรอลังการมากขึ้นไปเท่านั้น ถึงแม้ชาวสวรรค์จะมีความสุขสบาย แต่ก็มีชาวสวรรค์จำนวนมาก ยังคงประมาทในการดำเนินชีวิต ใช้บุญที่ตนสั่งสมมาไปเที่ยวเล่นเพลิดเพลินในกามคุณ ทั้งรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส อันเป็นทิพย์อยู่ทุกวัน จึงไม่หมั่นฟังธรรม ไม่ปฏิบัติธรรม ไม่อนุโมทนาบุญกับมนุษย์ผู้สร้างชาติ ครั้นเมื่อจุตินิมิตบังเกิดขึ้น ย่อมเศร้าโศกเสียใจ พร่ำเพ้อพิไรรำพัน ไม่อยากจากสวรรค์ไป เมื่อละจากอัตภาพนี้แล้วก็ไม่แน่ใจว่าจะเกิดในสุคติภูมิอีก เพราะที่ได้เสวยทิพยสมบัติอยู่นี้ เนื่องจากผลบุญอาจจะส่งผลก่อนผลบาปที่ทำไว้ในอดีต ชีวิตบนสวรรค์นั้นเป็นชีวิตที่ยาวนานมากเมื่อเทียบกับชีวิตเมืองมนุษย์ ยิ่งอายุขัยของสวรรค์ชั้นสูงๆ ยิ่งยาวนานขึ้นไปอีก ถ้าหากเราสั่งสมบุญไว้น้อยเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ เมื่ออุบัติบนสวรรค์แล้ว ไม่ว่าชั้นใดก็ตาม เขาจะไม่ได้ยึดถือกันตามอาวุโส ไม่เหมือนเมืองมนุษย์ใครอยู่ยาวนานผู้น้อยก็ต้องไปกราบไหว้ แต่บนสวรรค์ไม่ใช่เช่นนั้น ใครมีบุญมากผู้นั้นจะได้รับการยกย่อง ไปทางไหนมีแต่เหล่าเทพชื่นชม ยิ่งมีบุญระดับบุญใกล้เคียงผู้ปกครองภพ จะได้รับการต้อนรับเชิดชูนำมาซึ่งความปลื้มใจต่อเทพบุตร เทพธิดาที่มีศักดิ์ใหญ่นั้น

^{๑๗} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๑/๑๑/๑๒๔.

๒. พรหมภูมิ รูปพรหม รูปภพ หรือ รูปาวจรภูมิ คือ พรหมโลก ๑๖ ชั้น

แบ่งเป็นปฐมฌานภูมิ ๓ ชั้น คือ ๑) พรหมปาริสุทธิภูมิ ๒) พรหมบุโรหิตภูมิ ๓) มหาพรหมภูมิแบ่งเป็นทุติยฌานภูมิ ๓ ชั้น คือ ๔) ปริตตภาวภูมิ ๕) อัปปมาณาภาวภูมิ ๖) อาภัสสราภูมิ แบ่งเป็นตติยฌานภูมิ ๓ ชั้น คือ ๗) ปริตตสุภาวภูมิ ๘) อัปปมาณสุภาวภูมิ ๙) สุภกิณหาภูมิ แบ่งเป็นตติยฌานภูมิ ๖ ชั้น คือ ๑๐) เวทปผลาภูมิ ๑๑) อสัณญีสัตตาภูมิ ๑๒) อวิหาภูมิ ๑๓) อตปภาวภูมิ ๑๔) สุตัสสาภูมิ ๑๕) สุตัสสีภูมิ ๑๖) อภินิฐาภูมิ

ปฏิปทาเครื่องให้สัตว์ไปสู่รูปพรหม หรือชั้นรูปาวจรภูมิ ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ และบุญกิริยาวัตถุ ดังกล่าวแล้ว ต้องปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน ๔๐ มีการเพ่งกสิณรูป ๑๐ เป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วเข้าฌานสมาบัติ ๔ มีปฐมฌานภูมิ เป็นต้น^{๑๘}

๓. อรูปพรหม อรูปภพ หรือ อรูปาวจรภูมิ ๔ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของพรหมที่มีแต่จิต ด้วยไม่พอใจที่รูปรกายเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์นานัปการ มีชั้นต่างๆ ดังนี้ ๑) อากาสนัญญาตนภูมิ พรหมผู้ที่มีแต่จิต เข้าถึงภาวะมีอากาศไม่มีที่สุด ๒) วิญญานัญญาตนภูมิ พรหมผู้ที่เข้าถึง ภาวะวิญญานไม่มีที่สุด ๓) อากิญจัญญาตนภูมิ พรหมผู้ที่เข้าถึง ภาวะไม่มีอะไร ๔) เนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ พรหมผู้ที่เข้าถึงภาวะไม่มีสัญญาไม่ใช่ มีสัญญาก็ไม่ใช่

ปฏิปทาเครื่องให้สัตว์ไปสู่อรูปพรหม หรือชั้นอรูปาวจรภูมิ ต้องมีเมตตาพรหมวิหารธรรมและการบำเพ็ญกุศลกรรมต่างๆ ทั้งหมดดังกล่าวแล้ว ปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน ๔๐ มีกสิณ ๑๐ เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งจนเข้าของแล้วเข้าอรูปฌาน ๔ มีอากาสนัญญาตนฌาน เป็นต้น^{๑๙}

บุคคลดังกล่าวมานี้ ยังมีความหลงปิดบังไม่ให้เห็นอริยสัจ ๔ คือ แม้พวกอรูปพรหมทั้งหลายจะไม่มีทุกข์กายทุกข์ใจ เพราะไม่มีสิ่งแวดล้อมที่จะให้เกิดความเดือดร้อนต่างๆ ได้ก็ตาม แต่ท่านเหล่านั้นก็ไม่พ้นจากความตายอันเป็นมรณทุกข์อย่างหนึ่ง เพราะเมื่ออำนาจแห่งอรูปฌานสิ้นสุดลงแล้ว ก็ต้องลงมาเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดา ได้ประสบกับความทุกข์ลำบากต่างๆ ที่มีอยู่ในมนุษย์โลก และเทวโลก และเมื่อตายจากมนุษย์และเทวดาแล้ว ก็อาจจะไปเกิดในอบายภูมิ ประสบกับมหาทุกข์ก็ได้ การไม่เห็นโทษของอรูปฌาน และการเป็นอรูปพรหมนี้แหละ จึงได้ชื่อว่า **ไม่รู้จักทุกข์** (ทุกขะ อญาณ) ในการที่มีความยินดีพอใจอยากได้อรูปฌาน อยากได้อรูปพรหมนี้ ก็ด้วยอำนาจแห่งตัณหาที่เป็นตัวต้นเหตุให้เกิดทุกข์ แต่ผู้นั้นก็ไม่เห็นโทษของการยินดีพอใจในอรูปฌาน อรูปภพ เช่นนี้ จึงได้ชื่อว่า **ไม่รู้เหตุให้เกิดทุกข์** (ทุกขสมุทเพ อญาณ) ผู้ที่เกิดเป็นอรูปพรหมนั้น ตัดความทุกข์ได้ด้วยการข่มไว้(วิกขัมภนะ) เท่านั้น หาได้ตัดโดยเด็ดขาด (สมุเฉท) ไม่ ฉะนั้น ความสุขที่พวกอรูปพรหมได้รับอยู่นั้นจึงไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง เป็นความสุขที่เกี่ยวข้องด้วยสังสารทุกข์และวิปริณามทุกข์ การตัดทุกข์ได้โดยสมุเฉท และมีความสุขอย่างแท้จริงก็มีแต่พระนิพพานเท่านั้น แต่ผู้นั้นก็หารู้ถึงไม่ คิดว่าความสุขในอรูปฌานและอรูปพรหมนั้น เป็นความสุขอย่างเลิศ เช่นนี้แหละจึงได้ชื่อว่า **ไม่รู้หนทางดับทุกข์** (ทุกขนิโรธ อญาณ) แท้ที่จริงแล้วข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางที่สามารถตัดกิเลสเป็นสมุจเฉท และนำไป

^{๑๘} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), **ภูมิวิลาสินี**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗๙-๔๘๔.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๘๕-๔๘๖..

เข้าถึงความดับทุกข์ได้นั้นก็มีอยู่ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เกี่ยวกับการเจริญวิปัสสนา แต่ผู้ไม่รู้ไม่ถึง เข้าใจว่าการเจริญสมถกรรมฐานนี้แหละสามารถนำไปเข้าถึงความสุข พ้นจากทุกข์ได้ เช่นนี้แหละจึงได้ชื่อว่า **ไม่รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงทางดับทุกข์** (ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อญาณ) คำกล่าวอธิบายนี้ เป็นการกล่าวถึงอวิชชาเป็นเหตุ อาณัญชาภิสังขารเป็นผล ฯ

วิธีการปฏิบัติเพื่อรู้เท่าทันอายตนะในชีวิตประจำวัน

๑. ความสำรวมอินทรียเพื่อรู้เท่าทันอายตนะในชีวิตประจำวัน ได้แก่ อินทรียสังวร หมายถึง ความสำรวมอินทรีย คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องสัมผัส รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ โดยมีสติคอยกำกับเมื่อมีการรับรู้อารมณ์ อันจะทำให้มีการรับรู้อารมณ์เป็นไปอย่างบริสุทธิ์ ไม่เกิดความยินดียินร้าย ด้วยการ รับรู้อารมณ์อย่างบริสุทธิ์ตรงไปตรงมาเช่นนี้ จะทำให้ไม่เกิดความยินดีหลงติดในสิ่งที่พอใจ และไม่เกิดความยินร้ายในสิ่งที่ไม่พอใจ ดังพุทธพจน์ว่า “รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาที่นำปรารภณา นำใคร่ นำพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุยังเพเลิดเพลิน เชยชม ยึดติดรูปนั้นอยู่ ภิกษุนี้เราเรียกว่า ผู้กลืนเบ็ดของมาร ถึงความวิบัติ ถึงความพินาศ ถูกมารผู้มีบาปทำได้ตามใจปรารภณา”^{๒๐}

เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น สัมผัสที่พึงรู้แจ้งทางกาย และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ ก็มีนัยเหมือนดังกล่าวนี้นี้ การสำรวมอินทรียไม่ใช่การห้ามหรือการปฏิเสธการรับรู้ แต่เป็นการไม่ยึดติดในนิमितและอนุพยัญชนะ ไม่หลงจริงจางกับสิ่งที่รับรู้ ไม่หลงยึดถือว่าเป็นนั่นเป็นนี่ นั่นคือ รับรู้ได้แต่ไม่หลงยึดติด เพราะสิ่งทั้งหลายล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ ไม่มีแก่นสารสมควรที่จะไปยึดติดไว้ แต่หากเข้าไปยึดติด เกาะเกี่ยวไว้กับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ เพราะสิ่งเหล่านี้คือวัตถุกำม มีแต่จะทำให้เกิดทุกข์ ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลายผัสสาชยตนะ ๖ ประการนี้ที่บุคคลไม่ฝึก ไม่คุ้มครอง ไม่รักษา ไม่สำรวมแล้ว ย่อมนำทุกข์มีประมาณยิ่ง มาให้”^{๒๑} และทรงแสดงความเป็นเหตุเป็นผลที่ก่อให้เกิดทุกข์ไว้ในปมาทวิหารสูตร ดังนี้

เมื่อภิกษุไม่สำรวมจักขุนทรียอยู่ จิตย่อมชานไปในรูปทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งทางตา เมื่อเธอมีจิตชานไปแล้ว ปราโมทย์ (ความบันเทิงใจ) ก็ไม่มี เมื่อไม่มีปราโมทย์ปีติ (ความอิ่มใจ) ก็ไม่มี เมื่อไม่มีปีติ ปัสสัทธิ (ความสงบกายสงบใจ) ก็ไม่มี เมื่อไม่มีปัสสัทธิ ภิกษุนั้นย่อมอยู่ลำบาก จิตของเธอผู้อยู่ลำบากย่อมไม่ตั้งมั่น เมื่อจิตไม่ตั้งมั่น ธรรมทั้งหลายก็ไม่ปรากฏ เพราะธรรมทั้งหลายไม่ปรากฏ เธอย่อมนับว่า ‘เป็นผู้อยู่ด้วยความประมาท’ แท้จริง^{๒๒}

แม้ความไม่สำรวมในหู จมูก ลิ้น กาย และใจ ก็มีนัยเหมือนกันนี้ ส่วนผู้ใดคลายตัณหาแล้ว มีสติทุกเมื่อ ได้แก่ รูปตัณหา สัทธตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ฐมมตัณหา ตณหานั้น ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณ แล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ผู้คลายตัณหาแล้ว คือ ผู้สละตัณหาแล้ว คลายตัณหาแล้ว ปล่อยตัณหาแล้ว ละตัณหาแล้ว สลัดทั้งตัณหาแล้ว...เป็นผู้หมดความอยากแล้ว ดับ

^{๒๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓๐/๒๑๙-๒๒๐.

^{๒๑} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๙๔/๙๗.

^{๒๒} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๙๗/๑๐๗.

แล้ว เย็นแล้ว มีต้นอันประเสริฐเสวยสุขอยู่^{๒๓} การสำรวมอินทรีย์จึงเป็นวิธีการรักษาอารมณ์ คัมภรณจิตไม่ให้ถูกกิเลสเข้ามาครอบงำได้ จนสามารถหลุดพ้นจากกิเลสได้โดยสิ้นเชิง

การสำรวมอินทรีย์ตามแนวทางแห่งพระพุทธเจ้านี้ ผู้ปฏิบัติจะได้รับอานิสงส์คือการมี สุขุขกายในจิตใจที่ไม่ระคนด้วยกิเลส ไม่มีความยินดียินร้าย ไม่ใช่สุขที่เกิดจากกิเลส ไม่มีกิเลสเข้ามาครอบงวน การสำรวมอินทรีย์จึงเป็นการปิดกั้น ป้องกันไม่ให้กิเลสและบาปอกุศลทั้งหลายเกิดขึ้นในจิต เมื่อจิตที่ได้รับการคุ้มครองเช่นนี้แล้ว ผู้ใดอบรมอินทรีย์แล้วในโลกทั้งปวง ทั้งภายในและภายนอก ผู้นั้นชื่อว่า เป็นผู้อบรมแล้ว ฝึกดีแล้ว

๒. อริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อพัฒนาอินทรีย์

คำว่า อริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน หรือ วิธีดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ปัญหาใหญ่ว่า อะไรคือสิ่งจำเป็นเบื้องต้นในการเจริญอริยมรรค หมายความว่า อะไรที่จะก่อให้เกิดอริยมรรคเพื่อความดับทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงให้คำตอบเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า “เมื่อดวงอาทิตย์กำลังอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพพนิมิตฉันใด กัลยาณมิตร ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพพนิมิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้น ผู้มีกัลยาณมิตร พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก”^{๒๔} จากพุทธพจน์ที่กล่าวมานี้ สิ่งจำเป็นในการเจริญอริยมรรคเพื่อความดับทุกข์คือ ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรที่ดี ซึ่งถึงพร้อมด้วยปัจจัยภายนอกที่เป็น ปรโตโฆสะ คือ คำแนะนำจากผู้อื่น หมายเอาพ่อ แม่ ครู อาจารย์ มิตรสหายที่ดี แนะนำในทางที่ดี และมีความถึงพร้อมด้วยไตรสิกขา มีฉันทะ ความเพียรพยายามในการปฏิบัติ เห็นว่ากฎแห่งกรรมมีจริง โลกนี้โลกหน้ามีจริง และมีความถึงพร้อมด้วยปัจจัยภายใน คือ การถึงพร้อมด้วยศีลเป็นเบื้องต้นจนถึงการมีปัญญาในการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสายแยกแยะให้เห็นความจริงตามเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยอำนาจอคติเข้าจับ ก็เป็นเหตุเกิดขึ้นแห่งอริยมรรค ดังพระพุทธพจน์ที่พระองค์ตรัสว่า “เมื่อดวงอาทิตย์กำลังอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นก่อน เป็นบุพพนิมิต ฉันใด สีสัมปทา ฉันทสัมปทา อตตสัมปทา ทิฐีสัมปทา อัปปมาทสัมปทา โยนิโสมนสิการสัมปทา ก็เป็นบุพพนิมิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรค ฉะนั้น”^{๒๕} เมื่อสิ่งเบื้องต้นของการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ คือ ความมีกัลยาณมิตรที่ถึงพร้อมด้วยไตรสิกขา มีความพอใจในการปฏิบัติ และตั้งอยู่ในความไม่ประมาท จะเป็นคุณค่าสูงสุดในการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคได้ ถึงแม้จะเป็นคนประเภทมิดมา คือยากจน ขัดสน แต่เป็นคนมีปัญญา การคบค้ากัลยาณมิตรดีไม่ประมาทในชีวิต ก็เป็นเหตุให้นำตนถึงความสว่างได้ และการดำเนินตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ จะเข้าถึงจุดหมายปลายทาง คือความพ้นจากทุกข์ ได้แก่พระนิพพานได้ในที่สุด ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “แม่น้ำคงคาไหลไปสู่ทิศปราจีน (ตะวันออก) บ่าไปสู่ทิศปราจีน หลากไปสู่ทิศปราจีน แม่น้ำใด ก็ฉะนั้นเหมือนกัน คือ เมื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ย่อมโน้มไป โน้มไป โอนไปสู่พระนิพพาน”^{๒๖}

หนทางความดับทุกข์ทั้งปวง ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ มีอธิบายตามลำดับ ดังนี้

^{๒๓} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐/๗๖.

^{๒๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙/๔๓.

^{๒๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๐-๕๕/๔๔.

^{๒๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๑/๕๘.

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมัคคสังจนิทเทศว่า “ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกข์สมุทัย ความรู้ในทุกข์นิโรธ ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ”

๒. สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมัคคสังจนิทเทศว่า “ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ” หมายถึง ความคิดชอบ คิดถูกต้อง ตริตrongไปในทางที่ดี ๓ ประการ

๓. สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมัคคสังจนิทเทศว่า “เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ นี้เรียกว่า สัมมาวาจา” หมายถึง การพูดแต่คำจริง มีประโยชน์ เป็นทางปฏิบัติที่สำคัญ ที่ทำให้ผู้พูดมีการระวังในการใช้คำพูด ไม่ให้พูดในทางที่ไม่ดี แต่ให้พูดในด้านดี คือ วาสุจริต หรือ ความสะอาดทางวาจา

๔. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมัคคสังจนิทเทศว่า “เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนางดเว้นจากการประพฤติดิในกาม นี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ” หมายถึง การทำความดีทางกาย อันเป็นการประพฤดีชอบซึ่งเรียกว่า กายสุจริต หรือความสะอาดทางกาย ๓ ประการ

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมัคคสังจนิทเทศว่า “อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะ สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ” หมายถึง การละมิจฉาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ รวมถึง ความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพที่สุจริต และไม่ทำการงานให้ค้างค้ำอากุล ไม่ผัดเพี้ยน ไม่จับจด ไม่ยุ่งเหยิงสับสน เป็นต้น

๖. สัมมาวายามะ พยายามชอบ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมัคคสังจนิทเทศว่า “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สร้างฉันทะ พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น มิให้เกิดขึ้น มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว มุ่งมั่นเพื่อทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิกษุในภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ”

๗. สัมมาสติ ความระลึกชอบ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมัคคสังจนิทเทศว่า “ภิกษุในพระธรรมวินัย พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ นี้เรียกว่า สัมมาสติ”

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นโดยชอบ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมัคคสังจนิทเทศว่า “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สัจจจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจาร์ สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานอันมีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติและวิจาร์คลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเสวยสุขอยู่ด้วยนามกาย บรรลุทุติยฌานที่

^{๒๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๕/๑๒๖.

พระอริยทั้งหลายสรรเสริญว่า เป็นผู้มือบุญ มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจุดถณานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ”

อริยมรรค มืองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิเป็นรากฐาน หากขาดไปเสียองค์ใดองค์หนึ่ง องค์มรรคข้ออื่นย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ องค์มรรคทุกองค์ล้วนเป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกันทำให้องค์มรรคข้ออื่นเกิดขึ้นได้ตามลำดับ และองค์มรรคข้อสุดท้าย คือ สัมมาสมาธิ นี้ก็ย่อมมีองค์มรรคทั้ง ๗ ประการข้างต้นเป็นบริวาร ในการแสดงมรรคมืองค์ ๘ นี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงสัมมาทิฐิก่อน เพราะถือว่าเป็นองค์มือบุญการอย่างยิ่งต่อองค์มรรคถัดมา เพราะการประพัตในสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นปัจจัยให้ละความหลง สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นปัจจัยให้ละความโลภ ส่วนสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นปัจจัยให้ละความโกรธ สงเคราะห์ลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

๕. อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง วิเคราะห์ผลของการรับรู้ทางอายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท ผู้วิจัยสามารถอภิปรายสรุปผลการวิจัย ได้ดังนี้

จากการศึกษาพบว่า การรับรู้จะเกิดขึ้นได้ เมื่อมีองค์ประกอบเกิดขึ้นครบทั้ง ๓ อย่าง ได้แก่ อายตนะ อารมณ์ และวิญญาณ เรียกว่าผัสสะ หรือสัมผัส แปลว่า การกระทบ หรือหมายความว่า การบรรจบพร้อมกันแห่งอายตนะ อารมณ์ และวิญญาณ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ธรรมวลี ศรีเข้ม** ศึกษาเรื่อง การศึกษาปัญญาธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลจากการศึกษาพบว่า “ต้นหา คือ ความกำหนัดยินดีพอใจในกามคุณทั้งหลาย ความเพติดเพลินในอำนาจ ความอาลัยหาต่างๆ รวมไปถึงความผูกพัน แม้แต่ความปรารถนาดี และความหวัง ก็ชื่อว่า มีต้นหา ต้นหาแบ่งตามอาการที่ปรากฏมี ๓ คือ ๑) กามต้นหา ได้แก่ ความยินดีติดใจในอารมณ์ ๖ ที่เกี่ยวกับกามคุณ ๒) ภวต้นหา ได้แก่ ต้นหาที่เกิดพร้อมกันกับสัสสตทิฐิ โดยอาศัยรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และใจ เป็นความอยากให้กามคุณที่ประสมมานั้นอยู่กับตนนานๆ ๓) วิภวต้นหา ได้แก่ ต้นหาที่เกิดพร้อมกันกับอุจเฉททิฐิโดยอาศัยอารมณ์ ๖”^{๒๘}

วิเคราะห์ผลแห่งการรับรู้อายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท ผลการวิเคราะห์พบว่า การรับรู้ทางโลกียะหมายถึงการเสวยส่วยโลกในปัจจุบันภพ ทั้งที่เป็นกุศลกรรม และอกุศลกรรม ส่งผลให้เกิดสุข ทุกข์ และสิ่งที่มีใช้สุข และทุกข์ในปัจจุบันชาติ แล้วส่งผลในภพถัดไป เช่น กุศลกรรม ส่งผลให้ไปเกิดสุคติภูมิ ได้แก่ มสุสสุภูมิ เทวภูมิ ได้เสวยสุขตามกำลังกุศลกรรมที่บำเพ็ญมาครั้งอดีตชาติ ส่วนอกุศลกรรม ส่งผลให้ไปเกิดในทุคติภูมิ ได้แก่ ตีรจณานภูมิ อสุรกายภูมิ เปตติวิสัยภูมิ และนिरยภูมิ ซึ่งอยู่ในชั้นกามาวจรภูมิ ถ้าสร้างกุศลกรรมคุณงามความดีอย่างยิ่งยวด บำเพ็ญสมถกัมมัฏฐาน ๔๐ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง มีการเพ่งกสิณรูปเป็นต้น จึงส่งผลให้ไปเกิดในชั้นรูปาวจรภูมิ (รูปพรหม) และอรุปาวจรภูมิ (อรุปพรหม)

^{๒๘} ธรรมวลี ศรีเข้ม, “การศึกษาปัญญาธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓.

ชีวิตที่มีปัญหาเกิดขึ้นนั้น มีกิจกรรม มีความสัมพันธ์กับโลก มีการรับรู้ประสบการณ์จากโลกเข้ามา และมีการปฏิบัติต่อโลก ดังนั้น ควรต้องมีความสำรวมระมัดระวังอายตนะ อารมณ์ที่เข้ามากระทบ ด้วยอินทรีย์สังวร คือ การสำรวมอินทรีย์ คือ การพิจารณาอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เพื่อให้เกิดปัญญารู้ชัดในสิ่งที่เข้ามากระทบอินทรีย์ทั้ง ๖ เช่น เมื่อเห็นรูปด้วยตาแล้วเกิดความชอบใจ ก็ให้รู้ชัดสภาวะที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงด้วยอำนาจไตรลักษณ์ คือ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา และดำเนินชีวิตตามทางอันประเสริฐ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อให้เกิดปัญญารู้เท่าทันการรับอารมณ์ทางอายตนะ อันเป็นการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา

๖. สรุป

การศึกษาเรื่องอายตนะ เป็นการศึกษาเรื่องชีวิตโดยโยงไปหาโลก คือ เรียนเรื่องชีวิตและโลก ตามที่เข้ามาสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จากชีวิตก้าวไปสู่โลก ถ้าเรียนอายตนะของเราเอง คือ เรียน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกว่าอายตนะภายใน ๖ ถ้าเรียนโลกภายนอกที่ปรากฏแก่เรา ก็เรียกว่าอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสกายที่เรียกว่าโผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ คือสิ่งที่รู้ที่คิดในใจ ทั้ง ๖ อย่างนี้ เป็นประสบการณ์ที่รับรู้เข้ามา เป็นข้อมูลให้แก่ชีวิต โลกทั้งหมดที่เรา รู้จักมีเพียงเท่านั้น ฉะนั้น การศึกษาเรื่องอายตนะจึงเป็นหลักสำคัญในการรับรู้เท่าทันกระแสของโลก

อายตนะเป็นบ่อเกิดของปฏิจจสมุปบาท ฉะนั้น หลักการปฏิบัติเพื่อตัดวงจรปฏิจจสมุปบาท สิ่งสำคัญอยู่ที่ผัสสะ เวทนา ตัณหา เมื่อมีการกระทบทางอารมณ์แล้วหยุดอยู่ที่การกระทบนั้นเป็นที่สุด ถ้าควบคุมไม่ได้ เผลอสติจนเกิดมีเวทณาก็ควบคุมอีกครั้งหนึ่งที่เวทนา อย่าให้เกิดถึงตัวตัณหา แสดงการตัดวงจรปฏิจจสมุปบาทที่ชั่วตัณหา อวิชชา > สังขาร > วิญญาณ > นามรูป > สฬายตนะ > ผัสสะ > เวทนา > ตัณหา > อุปาทาน > ภพ >ชาติ > ชรามรณะ + โสกะ ฯลฯ อุปายาสดับ = ทุกขนิโรธ การเสพสวาทโลกทางผัสสาयนะโดยโยนิโสมนสิการ ยังผลให้ผู้ส่องเสพให้ได้รับความทุกข์ทั้งทางกายและทางใจในปัจจุบันภพ และเมื่อล่วงลับดับไปเพราะกายแตก ย่อมได้รับทุกข์มหันต์ในอบายภูมิทั้ง ๔ ส่วนผู้มีโยนิโสมนสิการย่อมได้รับความสุขทั้งทางกายและทางใจในปัจจุบันภพ และเมื่อล่วงลับดับไปเพราะกายแตก ย่อมบันเทิงในสุคติโลกสวรรค์ เพราะฉะนั้น ควรสำรวมระวังอินทรีย์ มีสติ มีปัญญาพิจารณาโดยแยบคายให้รู้เท่าทันอารมณ์ที่มากระทบการพิจารณาให้เห็นถึงหลักไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นสิ่งไม่ใช่ตัวตน ทุกสิ่งเป็นเพียงมายาเท่านั้น ควรดำเนินชีวิตด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น ดังกล่าวแล้ว เพื่อพัฒนาอินทรีย์ให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ในปัจจุบัน ไม่ตกอยู่ในกิเลสฝ่ายต่ำอันมีโลภะ โทสะ และโมหะ เป็นต้น ฯ

๗. ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

ควรส่งเสริมให้มีการศึกษาเนื้อหาหลักธรรมในพระสูตร ในลักษณะเชิงวิเคราะห์องค์ธรรมเกี่ยวกับอายตนะ และหลักธรรมที่เนื่องด้วยกฎแห่งกรรม เพื่อให้เกิดหิริ (ความละอายแก่ใจ) โอตตปปะ (ความเกรงกลัวผลแห่งการกระทำบาป) และเพื่อให้เห็นองค์ธรรมแห่งวิปัสสนาอันเป็นตัวปัญญาอันเป็นหลักธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา

๒. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาผลวิเคราะห์การรับรู้ทางอายตนะตามหลักปฏิจจสมุปบาท สำหรับผู้ที่สนใจต้องการ
ศึกษาวิจัยในเรื่องเดียวกันนี้ ผู้ศึกษาขอเสนอแนะหัวข้อ การทำศึกษาในครั้งต่อไปเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในเนื้อหา
มากยิ่งขึ้น ดังนี้

๑. ศึกษาการสำรวมอินทรีย์กับวิปัสสนาภูมิในการเจริญวิปัสสนาภาวนา
๒. ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างอายตนะกับกรรม ๑๒ ตามหลักพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔.

พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). ภูมิวิลาสินี. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริย. ปรมัตถโชติกะ ปฏิจาสมุปาทที่ปนี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ธรรมวลี ศรีแฉ่ม. “การศึกษาปปัญจธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

